

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ДІАСПОРОЮ

ДРУГА МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**ДІАСПОРА ЯК ЧИННИК
УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА
У МІЖНАРОДНІЙ СПІЛЬНОТІ.
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У СВІТОВІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

(У РАМКАХ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ)

THE SECOND INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**DIASPORA AS A FACTOR IN STRENGTHENING THE UKRAINIAN STATE
WITHIN THE INTERNATIONAL COMMUNITY.
THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE GLOBAL CONTEXT**

(WITHIN THE CONGRESS OF UKRAINIAN DIASPORA)

ЗБІРНИК ДОПОВІДЕЙ

18-20 червня 2008 року, м. Львів, Україна

На початку 90-х УГКЦ вийшла з підпілля і поступово відвоювала свої позиції, зокрема в західних областях України. Великим підґрунтям цього відродження стали, поряд з місцевими мешканцями, і переселенці з Надсяння – як священники, так і прості вірні. [2].

У час відродження української державності кін. 1980 – поч. 90-х років активізувалася громадсько-політична діяльність депортованих та їх нащадків. Були створені суспільно-культурні товариства «Лемківщина», «Надсяння», «Холмщина» – громадські організації переселенців, покликані відновити втрачені зв'язки з рідними землями, з земляками в Україні та поза її межами, зібрати та по можливості відновити сховані в підпілля та втрачені традиції. І тут показовим є поєднання громадського та релігійного у традиційній свідомості переселенців. Кожна громадсько-патріотична акція передбачала і релігійну складову – освячення, богослужіння, панахиди тощо. Зокрема, це яскраво відобразилося у відновленні щорічних українських маніфестацій у Перемишлі, з нагоди вшанування пам'яті вояків УНР-УПА на військовому цвинтарі у Пикуличах, де богослужіння у греко-католицькій катедрі Івана Хрестителя, піший похід духовенства у колоні з усіма учасниками, панахида на могилі є невід'ємним складником усього дійства.

Вшанування могили о. Михайла Вербицького, автора мелодії Національного Гімну України, у с. Млини на північ від Перемишля, теж є поєднанням цих двох складових. А вже з початку 1990-х років могила М. Вербицького стала одним з обов'язкових пунктів програми відвідання рідних земель переселенців різних місцевостей не тільки з Надсяння, а й Лемківщини, Холмщини та ін. [3, 4, 5].

Отож, навіть таке коротке окреслення основних фактів на висвітлення ролі УГКЦ у житті українців Надсяння дає підстави ще раз переконатися, що саме вона була тим основним стрижнем для виховання самосвідомості, консолідації та самоідентифікації представників різних поколінь до та після депортацій 1944-47 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стеблій Ф. Предтеча «Руської трійці». – Львів, 2003.
2. Надсяння // Польові матеріали, записані від переселенців з Надсяння Г. Виноградською у 2002-2007 рр. – Архів Інституту народознавства.
3. Виноградська Г. Суспільно-культурне товариство «Надсяння» // Українці Закарпаття. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі. – М. Бучач, 29-30 вересня 2005 р. – Львів, ЛНАМ-Сполом, 2007. – С. 266-276.
4. Виноградська Г. Святині втраченої Батьківщини: об'єкти релігійно-культурних прощ українців Надсяння, депортованих у 1944-47 рр. // Українська Греко-католицька церква і релігійне мистецтво. Історичний досвід та проблеми сучасності. – Наук. зб. – Вип. 4. – Львів, 2006. – С.40-42.
5. Виноградська Г. Сучасні прощі на батьківській землі у діяльності суспільно-культурного товариства Надсяння // Історія релігій в Україні. – Львів, 2005. – Кн.1. – с.129-133.
6. Козак М. Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх. – Перемишль-Львів, 2002.

Павло ГАЙ-НИЖНИК

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України, м.Київ

ПОЗИЦІЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЩОДО СТАНОВИЩА ЦЕРКВИ В МАЙБУТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Релігія і Церква єть основою держави.
Віра, опорта на Церкві, єть наймогутнішим
знаряддям будови ладу і порядку держави.
В. Липинський

Організований Гетьманський рух бере свій початок з 1920 року, коли українськими консервативними колами в еміграції, що згуртувалися навколо В. Липинського, було створено Український Союз Хліборобів Державників (УСХД). На той час В. Липинський вже виробив ідеологію новітнього українського монархізму, яку він теоретично оформив і виклав у своїх «Листах до Братів-Хліборобів» [1]. Невдовзі на чолі цього Руху

став колишній гетьман України (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) Павло Скоропадський, який уособлював нового національного монарха і відродження існування українського державницького консерватизму у формі діничного (спадкового) гетьманування родини Скоропадських.

Не вдаючись до перебігу і контрверз діяльності Гетьманського руху та його внутрішнього функціонування, зазначимо лише, що наприкінці 1920-х рр. між В. Липинським та П. Скоропадським виникли певні розбіжності, що призвело до розколу Гетьманського руху. В результаті наказом від 10 серпня 1927 р. з Ваннзее (за підписами П. Скоропадського та В. Липинського) було розпущено Центральну управу Об'єднаних хліборобських організацій і створено Гетьманську управу об'єднаних хліборобів та інших класових організацій. Із смертю В. Липинського 1931 року УСХД втратив вагу теоретичного центру Гетьманського руху, і у 1937 р. діяльність УСХД було припинено [2]. Натомість прибічники гетьмана створюють Союз гетьманців державників (СГД) з центром у Берліні. Ця назва дуже скоро стала визначником світового Гетьманського руху, а у 1934 р. її офіційно прийняла й крайова організація в Канаді. У США консервативні державницькі кола еміграції також прийняли гетьманську ідеологію і створили у 1924 р. Українську Січову організацію Америки (або Гетьманську Січ) [3]. У вересні 1924 р. обидві крайові структури об'єдналися і проголосили про своє підпорядкування Павлові Скоропадському [4]. У липні 1936 р. січові організації змінили назви на Українські Гетьманські організації. Гетьманський рух в США і Канаді мав широку підтримку української православної і греко-католицької церкви, зокрема не лише з боку духовенства, але й найвищих її ієрархів. Цьому у немалій мірі сприяло й те, що у керівних органах цих крайових структур Гетьманського руху перебувало багато осіб західноукраїнського походження і греко-католицького віросповідання, зокрема й організатор самого Руху в Новому Світі О. Назарук. Політично-громадське керівництво в Січах у Канаді здійснював Союз гетьманців державників (назву прийнято 1934 р.) [5]. З другої половини 30-х рр. гетьманські організації США та Канади керувалися єдиним Статутом Союзу гетьманців державників Америки, який було затверджено П. Скоропадським 31 липня 1936 р. і прийнято до виконання Централєю СГД 18-19 листопада того ж року [6]. Гетьманський рух поширився серед українців Австралії, Південної Америки, в країнах Європи та Азії.

Після завершення II світової війни світовий Гетьманський рух очолив, у зв'язку зі смертю П. Скоропадського, його син Данило. Особисто гетьманич сповідував, як і його батько, православ'я і ставився до віри дуже ревно. Відомо, що Д. Скоропадському кілька разів пропонувалося перейти у католицтво, на що він емоційно відповідав: «Тоді я не Гетьманич!». З архіву інженера П. Весоловського дізнаємося, що коли по Британії, де мешкав Данило, поширилися чутки про його перехід на католицтво, він почав часто прилюдно заявляти «Мій дід був православним, батько був православним і я умру православним». Мешкаючи у Лондоні, Гетьманич належав до Української Автокефальної Православної Церкви, часто здійснював грошові пожертви на її потреби. Проте Данило Скоропадський був не просто прихожанином УАПЦ, але й активним її діячем. Зокрема, він був членом Генерального Церковного Управління УАПЦ у Великій Британії, брав активну участь у 2-му з'їзді британської УАПЦеркви [7]. По смерті гетьманича його поховали у Лондоні за православним звичаєм. Втім, популярність Данила була настільки великою серед українців різних віросповідань, що молилися за упокій його душі у храмах усіх християнських конфесій. Цей факт підтверджує і гетьманівна Олена, яка, до речі, невдовзі по смерті брата особисто відвідала греко-католицьку всеношну по Данилові Скоропадському.

Взагалі ж усі діти Скоропадських виховувалися у православ'ї, однак гетьманська родина, будучи вірними християнами, ставилася з розумінням і визнанням до інших основних напрямків віри Христової. Про це свідчить факт з одруження (10 серпня 1927 р.) старшої дочки гетьмана гетьманівни Марії з графом Адамом Монтрезором. Весілля і співана Служба Божа відбулися в українській греко-католицькій церкві (правив отець Міндій). За свідченням Осипа Назарука, гетьманівна майже всю Службу, стоячи на колінах, молилася, а її наречений-католик причащався в греко-католицьким обряді. Після Служби Марія Павлівна письмово зареклася виховувати дітей від цього шлюбу у католицькій вірі [8]. З цього приводу гетьманівна Олена висловила окремі застереження і подив з того, що присутній на весіллі її сестри О. Назарук подав згодом дещо невірну інформацію про це родинне свято. Зокрема вона пояснила, що на перших порах перед обрученням виникла складність у тім, що А. Монтрезор був католиком, а гетьман Павло стояв на позиції, що всі Скоропадські мають бути православними. При цьому гетьман додав, що Адам може залишитися католиком, але шлюб мусить бути православним. Рішення знайшли дійсно християнське. Шлюб православний мав відбутися у домі Скоропадських (для цього було

запрошено православного священика з Берліну), а вже потім католицький обряд відправили б у костюлі, який стояв з іншого боку від саду гетьманського будинку у Ваннзее. При цьому виникла ситуація, коли гості-католики відмовилися бути присутніми на такому компромісному заході. Дійшло до того, як згадує гетьманівна Олена, що взагалі було невідомо, чи відбудеться шлюб, але на такий крок погодився сам наречений Адам, і на цьому проблема зникла. Весілля відбулося за православним звичаєм в ідальні будинку Скоропадських у Ваннзее, а вже потім наречені здійснили причастя у костюлі. Крім того, Олена Скоропадська називає просто нісенітницею факт записання її сестри гетьманівни Марії виховувати дітей від цього шлюбу у католицтві і висловлює подив з приводу подібних релігійних інспірацій. У 1957 р. після смерті брата М. Монтрезор-Скоропадська перебрала на себе верховне керівництво Гетьманським рухом і провід СГД, а її чоловік-католик стояв у керівництві цього руху ще за часів його створення.

Принагідно зауважимо також, що пізніше, у 1945 р., на баварській землі зі згоди іншої дочки гетьмана, гетьманівни Лізавети (яка очолила Гетьманський рух у 1959 р.), український греко-католицький священик отець Григорій (Онуфрів) відслужить молебень над тілом її померлого батька, гетьмана всієї України Павла Скоропадського [9]. Гетьманівна Лізавета згадувала, що гетьман так дивився на церковну справу: «Дуже велику вагу мій Батько надавав церкві. Він вважав, що коли не буде у нас своєї власної церкви, то не буде й України. Треба, щоб українці не ставилися байдуже до своєї української церкви, а всіма силами підтримували її. Духовенство мусить бути не стільки з українців по походженню, скільки з українців свідомих. На Україні завше грала й мусить грати велику роль Церковна справа. Українці мусять дбати про те, щоб богослужіння проводилося на українській мові. Українська мова, однак, не мусить бути накинута силоміць. Як де в парафії більшість віруючих захоче мати богослужіння на церковно-слов'янській мові – треба це дозволити. Українська церква мусить бути строго канонічна. До греко-католицької церкви мій Батько ставився з великою повагою і вважав, що було б страшним нещастям, якби постала яка-небудь боротьба релігійна між православними й греко-католиками. Кожний українець мусить триматися своєї батьківської віри, інші ж віри поважати. Всі християнські релігії на Україні рівноправні» [10]. Це підтверджує й інша гетьманська дочка – гетьманівна Олена, яка зазначає, що її батько ніколи не втручався в особисті релігійні справи інших людей. Він був терпимий до сповідників інших вір і, будучи православним християнином, навіть ходив на єврейські проводи, коли ховали його знайомих іудейської віри.

Вся ж гетьманська сім'я була православною. Шлюб гетьманівни Олени з її першим чоловіком німцем Гердом Гіндером відбувся у православній церкві. То було останнє велике свято родини Скоропадських у Берліні. Однак другий шлюб Олени Скоропадської, вже після війни, з її нинішнім чоловіком Людвігом Оттом було укладено за протестантською традицією у Швейцарії. Дві дочки від цього одруження виховані у протестантизмі, бо, як засвідчила сама гетьманівна Олена, діти мають бути виховані у вірі їхнього батька та найближчого оточення.

Подібно до свого провідника, гетьмана П. Скоропадського, та його дітей, Гетьманський рух сповідував дотримання християнської моралі та терпимості. Це ясно і чітко було вказано, зокрема, у Статуті СГД Америки, де серед основних засад, на яких базується монархічна ідеологія СГД, другою, після патріотизму, було вказано християнську мораль [11]. Крім того, артикулом VI Статуту було занотовано «відношення СГД до релігії», а саме: «А. СГД глибоко шанує релігію і Церкву і вважає всяку боротьбу проти релігії і Церкви за розвальну акцію, шкідливу для Нації. Б. СГД не дозволяє пропагувати в організації проти жадного з існуючих християнських віроісповідань. В. СГД не приймає в свої ряди людей невірних, але не входить в те, до якого з існуючих християнських віроісповідань член належить» [12]. Згодом у Статуті правонаступниці СГД в Америці – Української Гетьманської Організації Америки (УГО-А), що був прийнятий 22 травня 1954 р., серед ідеологічних основ УГО-А зазначалася «згарманізована співпраця всіх людей українського походження на терені ЗДА, співпраця, що спиралася б на християнській моралі, релігійній толеранції...» [13]. Серед засад, на яких гетьманці Америки прагли «допомагати поневоленому Українському Народові в Старому Світі в його боротьбі за здобуття власної Самостійної, Соборної і Незалежної Держави...», першою значилася також християнська мораль [14].

Щодо становища Церкви в майбутній Гетьманській Державі, то її бачення українськими монархістами було визначено у резолюціях Першого З'їзду гетьманців, які вийшли друком на сторінках 7-8 числа «Бюлетеня Гетьманської Управи». С. Шемет на зборах СГД в Берліні 1941 р. у своєму ідеологічному рефераті виділив головні точки тих резолюцій у наступному: «1. Український народ є

народ християнський, а тому має бути носієм християнської моралі та культури. 2. Основним принципом церковної політики Української Держави має бути релігійна терпимість і рівноправність. 3. Церква не має бути відділена від держави. Свої зносини з різними релігійними організаціями уряд веде через міністерство ісповідань. 4. Православна Церква в Великій Україні займає перше місце серед рівних релігійних організацій. Таке саме становище в Західньо-Українських Землях має Церква Греко-католицька. 5. Церква – заступлена в вищих державних установах через своїх вищих достойників. 6. Православна Церква має бути автокефальна. Ця автокефалія має бути проведена в канонічних, себто, відповідних до церковних статутів формах. 7. З Римським Престолом Український Уряд установлює конкордат» [15]. Як один з провідників Гетьманського Руху, С. Шемет, зокрема зауважував з цього приводу, що «гетьманці не хочуть ані робити з церкви знаряддя світської влади, ані викидати релігію з політичного державного життя. До релігії та церкви належать справи духового і морального характеру, і в цій сфері держава мусить авторитет церкви визнавати; його своїми актами покори перед владою піддержувати; про моральну і духову санкцію, про благословення церкви для своїх діл державних дбати» [16].

Однак найчіткіші й більш ґрунтовні визначення щодо бачення гетьманцями стану і ваги Церкви в майбутній Українській Державі було відображено у матеріалах з'їзду провідної на той час організації у Гетьманському русі, а саме Союзу гетьманців державників Німеччини і Австрії, що відбувся 17-18 грудня 1950 р. у Авсбурзі. Вагомості й програмності рішень та настанов з'їзду СГД для гетьманців світу надав і той факт, що його резолюції затвердив Верховний керманіч Гетьманського руху Його Світлість гетьманіч Данило, а «це значить, – як зазначалося в видрукуваних матеріалах з'їзду, – що Позиції, Перспективи і Завдання Гетьманського Руху, декляровані в цьому виданні, є офіційно схвалені для цілого Гетьманського Руху і доводяться до відому Українського Народу» [17]. Тема ставлення СГД до проблем Церкви розглядалася окремим пунктом, що підкреслює її значимість в колі гетьманців зокрема і тодішньої української діаспори взагалі. Доповіді увазі 50-тх делегатів представили краєві начальники СГД в Німеччині і Австрії Д. Левчук та проф. д-р. І. Марченко, а також інженер Сапіга. З великою програмовою доповіддю «Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху» виступив проф. В. Гришко. V-й розділ цієї доповіді безпосередньо торкався «Позиції Гетьманського Руху щодо Церкви».

Керівництво СГД, відзначаючи, «що в підложжі світогляду Гетьманського Руху лежить віра в Бога», разом з цим висловило занепокоєння тим, що у церковні справи втручаються діячі, які не мають нічого спільного з релігією. Доповідач зауважив, що «обговорення справи Церкви потребує відповідної атмосфери, належної дискусії, тонкого знання справи, релігійного інтересу й відданого служіння Богові» і застеріг на тому, що у цій сфері «є всі познаки найбільшої небезпеки, коли церквою має намір опанувати політика, або ще гірше – вулиця» [18]. З цього приводу провідниками СГД було наголошено, що «з огляду на те, що і деякі прогетьманські органи, і поодинокі гетьманці висловлюють іноді досить в подражненім тоні невідповідні погляди, вважаємо за святий обов'язок нагадати позицію Гетьманського Руху в справі Українських Церков». На з'їзді було піднято три основних питання щодо церковної проблеми. Їх можна розгалузити так: 1) взаємини Церкви і Держави у майбутній самостійній Україні; 2) проблема розколу в Українській Автокефальній Православній Церкві і ставлення до цього факту Гетьманського Руху; 3) питання об'єднання українських Греко-Католицької та Автокефальної Православної церков. «Хвороби», які, до речі, не вилікувані і у нинішньому українському релігійному і світському житті.

В наш час, як і у післявоєнні роки, багатьма діячами підіймається питання возз'єднання УГКЦ з УПЦ. Серед аргументів такого об'єднання у ті часи на чужині висувалася потреба 1) врятувати Українську Православну Церкву від роз'їдаючої її соборноправності і 2) необхідність її посісти достойне місце в очах Заходу, а саме – Риму, чим українське православ'я виказало б свій відхід від Москви, тобто зробило би свій вибір між Римом та Московією. Після роз'єднання Християнської Церкви 1054 року на Східну та Західну їхнє возз'єднання стало ідеалістичною мрією християн. Поділяючи в загальному таке стремління, Гетьманський рух висловив з цього приводу наступне: «Шукати єдності Христової Церкви ще не означає перестати бути добрим католиком, чи православним. Однак, не сміємо а ні на хвилину забувати, що земні способи осягнення небесних цілей лише принижують і не наближують їх кінечний тріумф. Ідеал возз'єднання Христової Церкви може і має бути зреалізований цілком безболісно, в любові, в радості, обопільній пошані, коли возз'єднання не носитиме ні для одної з Церков ні характеру компромісу, ні, тим більше, віровідступництва» [19]. Це, очевидно, буде справою і радістю майбутніх поколінь, коли на шляху до єдності людям буде відкрито Богом дух Істини, що допоможе розв'язати досконало й питання Центру, Главенства і Назви єдиної Христової Церкви.

Такою була позиція СГД, яку раніше висловлював і ідеолог Гетьманського руху В. Липинський [20]. Щодо безпосереднього возз'єднання УГКЦ та УПЦ, то тут також вказувалося на поспішність винесення цього питання на порядок денний (за всяку ціну), «коли українство ні в цілому до нього ще не підготоване і стоїть перед найреальнішими перешкодами, до яких, крім нашої внутрішньої, духової несовишенности, належить, в першу чергу, наш еміграційний стан, наша відірваність від віруючого українського народу... Возз'єднання, осягнене в результаті зговорення самих ієрархій, поза участю народу, без його волевиявлення, не було б правдивим возз'єднанням, ідеал якого шануємо» [21]. Крім того, поспішність возз'єднання УГКЦ та УПЦ в еміграції, слушно зазначає провід СГД, було б не лише далеким від ідеалу, але й могла б бути використана Москвою, що спробувала б «підняти здеорієнтовані українські підсоветські православні маси уже не на вітчизняну, а в обороні православ'я на священну, релігійну війну і набути в очах православних українців фальшиву авреолу героя релігійного, борця за православ'є». До того ж, вказується на оманливість думки, що таке об'єднання в еміграції вирве українське православ'я з-під впливу Москви на Рідних Землях, а його самобутність є такою ж відмінною від московської, як і українська духовність, культура й державність. У підсумкові гетьманці закликали віруючих ставати на шлях ближчого порозуміння й взаємоповаги, на шлях взаємопошани і взаємозближення усіх українських церков, чим вони виконають Обов'язок свого покоління і скоротять термін возз'єднання в майбутній одній Христовій Церкві українців православних і греко-католиків.

Що стосується ставлення до розколу в українському православ'ї, то тут було категорично заявлено: «За нинішніх умов розколу Української Православної Автокефальної Церкви на Синодальну і Соборноправну, Гетьманський Рух рішуче стоїть на становищі попертя У.А.П.Ц., що діє на основі канонів Апостольської Православної Церкви, висловлюючи, однак, свої застереження до Синоду, як органу Керування Церквою» [22]. При цьому В. Гришком застерігається, що церковна ідея соборноправности в суті справи веде до впровадження в основі невірних елементів на терен Церкви для перенесення туди світської політики, елементів, яким замало терену громадського життя, які прагнуть перенести в лоно Церкви часто аморальні закони вулиці. Ці елементи, зауважується в документі, прагнуть перетворити Храм Божий на торжище, хочуть стати непокликаними господарями. Гетьманці вказують також на те, що ідея соборноправности завжди була виявом антагонізму в лоні УПЦ між ієрархією та віруючими, що проти цієї антиканонічної ідеї виступали найулюбленіші ієрархи Української Церкви: П. Могила, С. Косів, а пізніше, навіть і В. Липківський (нагадувалося обурення останнього, коли голова Церковної Ради за відсутності Митрополита від імені дорадного демосу сам настановив єпископа). Свою позицію гетьманці як прибічники монархізму обумовлювали й тим, що соборноправна ідея в еміграційному житті розхитує основи Української Церкви, чим породжує скептицизм до неї у православно-віруючих, що прагнуть авторитарності, дисциплінованості й послуху, порядку і твердих приписів у Церкві, що цією ідеєю криється згубний вплив на метод церковного устрою. Саме з цих причин «Гетьманський Рух підпиратиме всіма засобами Українську Автокефальну Православну Церкву, що плекатиме Церковний Авторитет, безоглядний послух і непорушний порядок на основі канонів Апостольської Православної Церкви» [23].

У своєму баченні місця Церкви в майбутній незалежній Україні керівництво СГД висловило власну позицію коротко і лаконічно: «Уже давно ця позиція виходить з узнання Гетьманською Державою двох українських Церков: Православної Автокефальної і Греко-Католицької на правах державних. Гетьманський Рух ніколи не годився з демосоціалістичними проектами повного відділення Церкви від Держави. Особливо в умовах після плянового нищення Церкви Советською державою, Гетьманський Рух з притиском наголошує, що Українські Церкви обох панівних віровизнань відроджені можуть бути тільки за допомогою Української Держави. Щодо інших віровизнань на Україні, то супроти них Гетьманський Рух не посідатиме позицій виключности й нетолеранції, але й не стане на шкідливий ґрунт повної свободи релігійних сект» [24].

По закінченню роботи з'їзд СГД прийняв Резолюцію, яку було затверджено Верховним керманічем Гетьманського руху гетьманічем Данилом Скоропадським. Стосовно релігійних питань у ній підсумовувалося: «З'їзд СГД цілковито приймає і схвалює настанову Гетьманського Руху, що виходить з узнання Гетьманською Державою Української Православної Автокефальної Церкви і Греко-Католицької на правах державних. З'їзд відкидає демосоціалістичні проекти повного відділення церкви від держави; звеличення і відродження цих двох Українських Церков будуть осягненні тільки за допомогою Української Держави. За нинішніх умов розколу УАПЦ Гетьманський Рух рішуче стоїть на становищі всебічного попертя Церкви, що діє на основі канонів Апостольської Православної Церкви.

Ідею соборноправности, як метод церковного устрою, СГД відкидає» [25].

Такі засади Гетьманського руху свідчать, що від часів існування Гетьманату 1918 р. на чолі з П. Скоропадським і протягом всього повоєнного часу провідники гетьманської ідеї і керманічі організації залишилися щодо справ віри:

- на сповідуваних ними консервативних позиціях (невід'єднаність Церкви від держави, автокефальність УПЦ, традиціоналізм у визнанні провідної віри);
- але, разом з тим, еволюціонували до глибших і міцніших національно-державницьких позицій у церковному питанні (визнали провідною не лише православною, як за Гетьманату 1918 р., а й греко-католицьку віру, підтримали ідеї їхнього возз'єднання в майбутньому і взаємопошани у сьогоденні як засіб і шлях об'єднання нації, соборності держави);
- стали у своїх поглядах більш орієнтованими не на політичну кон'юнктуру, а на погляди віруючих (прагнення принести справу возз'єднання УПЦ й УГКЦ до народу в Україні);
- їхній підхід до Церкви став більш практичним (розуміння, що проголошення на вигнанні єдності УПЦ й УГКЦ не змінить реального церковного стану в Україні, і як цей факт може використати Москва; розуміння, що розкол розхитує не лише Церкву, але й українську громаду; прагнення поставити під держконтроль діяльність релігійних сект; розуміння, що держава повинна прийняти діяльну участь у відродженні Церкви);
- також змінилося ставлення до окремих аспектів церковного самоврядування (невизнання церковної соборноправності на відміну від 1918 р., коли гетьманський уряд безрезультатно двічі виносив питання автокефалії УПЦ на церковні собори тощо).

Втім, остаточне (конституційне) місце Церкви в майбутній державній Україні було визначено і оприлюднено гетьманцями у проекті «Конституційних Основ Української Держави у світлі програмових засад Гетьманського Руху». У створенні останньої редакції цього проекту брали участь знавці конституційного права, члени Гетьманського Руху проф. В. Гришко, рад. Ю. Лінгард, рад. Д. Левчук. У 1977 р. (2-4 липня) VII сесія Гетьманського руху доручила Президії Ради Гетьманського руху видати друком «Конституційні Основи», які до неї рекомендували оприлюднити IV, V та VI Сесії Гетьманського руху [26]. Документ з'явився під новим гаслом Гетьманського руху – «Бог – Гетьман – Україна», що само собою вказувало на один з вихідних і головних постулатів державотворення українських консерваторів, на віру у Бога. Наголошуючи на необхідності і доцільності побудови в Україні «трудової монархії» на чолі з гетьманом всієї України, у вступній частині «Конституційних Основ» під назвою «Основні засади Гетьманського Руху» автори проекту зауважують, що «вища і тривка форма Державности немислима без виплекання духових і моральних основ у громадянстві, опертих на вірі в Бога, християнських традиціях, предківських релігійних обрядах і звичаях». Виходячи з вищевказаного, «Союз Гетьманців-Державників прагне до національно-державного розвою на християнських засадах, у сяйві Христової Науки і з тією метою – до відновлення та реставрації Церкви і релігійних закладів, як джерел вічного світла Божої Правди, які й кладе в основу суспільних взаємовідносин Церкви і Держави» [27]. Релігійне питання викладається у п'яти пунктах II-го розділу «Конституційних Основ Української Держави» під заголовком «Правне положення Церкви». В них, зокрема, зазначалося:

1.

Правне положення Церкви обумовлюється гармонією релігійних і державних інтересів суспільства.

Церкви і Духовенство основних християнських віровизнань є невід'ємними чинниками культурного та державного відродження України.

Держава в свою чергу є основним морально-матеріальним фактором відродження Христової Церкви на Україні.

1) Одночасно Держава визнає свободу і нехристиянських віровизнань з їх релігійними обрядами.

2.

Чин актів громадянського стану сповняють Церква і Держава, в залежності від вибору громадян. Правосильність церковних актів і державних – однакова.

3.

Церковна власність в межах закону забезпечується.

4.

Святкування неділь, дванадесятих і державних свят забезпечується законами Держави.

5.

Церкви мають право на відкриття духовних нижчих, середніх і вищих шкіл і забезпечують керівництво навчанням релігії в усій шкільній системі Української Держави [28].

Крім того, служителі віри мали право балотуватися і могли бути обраними до Першої Палати законодавчого органу держави – Державного Союму на основі загального виборчого права для всіх громадян України, а голови Церков чи їхні представники мали змагатися між собою на загальних виборах у Землях (територіально-адміністративна одиниця майбутньої гетьманської України) до зарезервованих для релігійних представників місць у Гетьманській Раді – Другій Палаті законодавчого органу Української Держави. Поміж низки інших цивілізованих форм основних прав і обов'язків громадян Держава мала гарантувати і охороняти законом також свободу віри і сумління, при цьому, незважаючи на забезпечення всіх основних демократичних свобод, як виняток, заборонялися: порнографічні твори, будь-яке публічне «висловлювання неповаги до Української Нації і священної особи Гетьмана» та антирелігійна пропаганда [29].

Як бачимо, «Конституційними Основами» майбутньої гетьманської України передбачалися досить прогресивні (навіть за сучасними мірками) основні правові засади і свободи для діяльності в державі Церков християнських і можливість проповідувати для представників віросповідань нехристиянських, забезпечувалася участь представників Церков у законодавчому житті країни тощо, і одночасно Церква ще й бралася під опіку і оборону держави (заборона антирелігійної пропаганди). Гетьманці перш за все прагнули бачити в Церкві об'єднувальну для українців силу, що надала б їм духовної наснаги у боротьбі за кращу долю своєї Батьківщини, тобто, як визначав ідеолог українського монархізму В. Липинський, має бути «церква і релігія, що нашу боротьбу за Україну виведе з її дотеперішньої безпросвітньої егоїстично-матеріалістичної темряви і дасть їй вищу, ідеалістичну, Законом Бога значену печать; що нашу дотеперішню гризню... перетворить в боротьбу за світове місце України, за ту нашу світову місію історичну, яку нам, серед інших націй і держав, дав до виконання Великий Бог на Нем створеній землі...» [30]. Слова ці залишаються доречними й нині, і втілити їх у життя є святим обов'язком вже сьогоднішнього покоління усіх українців, від церковних і релігійних діячів та політиків до окремих громадян, Віра яких і порядність мають стати запорукою здійснення прагнень наших батьків і дідів.

Такими, з Богом у серці й думці, були провідники повоєнного Гетьманського руху, таким було задеклароване документально його ставлення до проблеми Церкви, що базувалося на визнанні Христа та розумінні важливої ролі і місця традиційних українських Церков – Православної і Греко-католицької у житті суспільства і у побудові незалежної Української Самостійної Соборної Держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – XLVIII. – 470 с.
2. Коваль Б. Павло Скоропадський та Гетьманський Рух в еміграції // Останній Гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873-1945. – К., 1993. – С. 163-166.
3. Назарук О. Гетьманіч в Америці й Канаді // Батьківщина (Торонто). – 1991. – липень-серпень.
4. Пам'ятка з В з'їзду Січового у Філадельфії. – Чикаго, 1925.
5. Королишин М. Гетьманські Січі в Канаді й Америці // Батьківщина. – 1991. – липень-серпень.
6. Статут Союзу Гетьманців Державників Америки. – Чикаго: Накладом Централі СГД, 1937. – С. 3, 40.
7. Солуха П. Ставлення Гетьмана до релігії // Солуха П. Договір з Москвою проти Гетьмана Павла Скоропадського. – Хутір діда Петра (США), 1973. – С. 345-346.
8. Назарук О. Гетьманська родина // На чужині (Кіль-Коріген). – 1947. – № 7. – квітень. – С. 8-9.
9. Кужім-Скоропадська Є. Від 8 до 28 квітня 1945 року (з Меллінгена до Меттена) [Уривок зі споминів] // Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917-грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 459.
10. Там само. – С. 455.
11. Статут Союзу Гетьманців Державників Америки. – С. 3.
12. Там само. – С. 5.
13. Статут Української Гетьманської Організації в З'єдинених Державах Америки. – 1954. – § 3. – С. 1.
14. Там само. – § 4. – п. 3 а.
15. Нація в поході. Програмові питання в гетьманській літературі. – Нью-Йорк: Булава, 1960. – С. 43-44.
16. Шемет С. Церква в Гетьманській Державі // Нація в поході. Програмові питання в гетьманській літературі. – Нью-Йорк: Булава, 1960. – С. 44-45.
17. Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху. – Авсбург, 1951. – С. 6.

18. Там само. – С. 42.
19. Там само. – С. 44.
20. Щодо поглядів В. Липинського з історії і місця Церкви та релігії в Українській державі див.: *Липинський В.* Релігія і Церква в історії України. – Філадельфія, 1925. – Нью-Йорк: Булава, 1956. – 112 с., а також вибірково у: *Липинський В.* Листи до братів хліборобів. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – XLVIII, 470 с.
21. Позиції, перспективи і завдання Гетьманського Руху. – Авсбург, 1951. – С. 44.
22. Там само. – С. 43.
23. Там само. – С. 43-44.
24. Там само. – С. 43.
25. Там само. – С. 49.
26. Конституційні основи Української Держави у світлі програмових засад Гетьманського Руху. – Нью-Йорк, 1978. – С. 3.
27. Там само. – С. 8.
28. Там само. – С. 10.
29. Там само. – С. 17-19, 22, 23.
30. Нація в поході. Програмові питання в гетьманській літературі. – Нью-Йорк: Булава, 1960. – С. 46.

Ганна КАРАСЬ

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м.Київ

ЦЕРКОВНА МУЗИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розвиток церковної музики західної діаспори як чинник збереження етнічної ідентичності розглядається автором у тісному взаємовпливі релігії та духовної культури України. Творчість композиторів аналізується в контексті консервуючого, синтезуючого та трансформуючого напрямків.

Ключові слова: церковна музика, західна діаспора, етнічна ідентичність, творчість, композитор.

Західна діаспора зробила неоціненний внесок у збереження української церковної музики. В той час як на батьківщині впродовж десятиліть вона була під забороною, за кордоном друкуються і виконуються Літургії та інші духовні твори композиторів діаспори, музикологи зарубіжжя досліджують історію української церковної музики. До здобутків музикознавців діаспори слід віднести фіксацію, збереження, наукове обґрунтування та видавництво безцінної духовної музичної спадщини. Суперечність, яка є між об'єктивно існуючим пластом української духовної музичної культури в зарубіжжі і реальним станом його наукового вивчення, визначають актуальність досліджуваної теми. Свідченням уваги держави до духовних процесів є Указ Президента України «Про відзначення в Україні 1020-річчя хрещення Київської Русі» від 24 березня цього року [22].

Предметом нашого дослідження є церковна музика української західної діаспори як чинник збереження етнічної ідентичності. Окремим проблемам цього складного процесу присвячено ряд статей, розвідок та монографій, які, проте, не складають цілісної картини. Наукові дослідження М. Антоновича, С. Павлишин, Н. Королюк, Т. Прокопович присвячені видатним композиторам – творцям духовної музики в діаспорі. О. Козаренко аналізує українську церковну музику у контексті процесу становлення національної музичної мови, проблема релігійності з етнопсихологічного погляду розглядається в роботах відомих вчених діаспори В. Янева та М. Шлемкевича, етнологія релігії – у працях В. Кафарського, Б. Савчука, М. Юрія, філософські, етнічні аспекти національного відродження і релігії висвітлені в колективних монографіях сучасних вчених.

Завдання дослідження: проаналізувати церковну музику діаспори як чинник збереження етнічної ідентичності; виявити особливості розвитку церковної музики діаспори у ХХ ст.

Етнічна ідентичність трактується сучасними вченими як «усвідомлення особистістю своєї приналежності до певного етносу» [23, с.156], тобто до історично сформованої на певній території стійкої сукупності людей, яка володіє загальними, відносно стабільними особливостями культури (у тому числі мови), а також свідомістю своєї єдності й відмінності від інших подібних утворень (самосвідомістю), фіксованих у самоназві (етнонімі) [23, с.348].